

A FORRADALOM JELLEGE

Aki valamennyire is ismeri azoknak az országoknak a történelmét, amelyekben kommunista forradalmak lezajlottak, annak feltűnhetett, hogy léteztek ott más pártok is, amelyek a fennálló állapotokkal elégedetlenek voltak. E tekintetben a legjellemzőbb példa Oroszország, ahol a kommunista forradalmat végrehajtó párt csak egy volt a forradalmi pártok sorában.

Egyedül a kommunista pártok álláspontja volt azonban egyszerre forradalmi az adott helyzet megváltoztatását és az ipari átalakulás következetes végrehajtását illetően. Ez utóbbi a tulajdonviszonyok radikális szétzúzását jelentette, mivel ezek a viszonyok útjában álltak az említett feladat végrehajtásának. Egyetlen más párt sem ment ilyen messzire a tulajdonviszonyok megváltoztatásában. Egyetlenegy sem volt ennyire – ha szabad ezt mondani – „iparközpontú”.

Kevésbé világos ugyanakkor, miért kellett ezeknek a pártoknak programjukban szocialistáknak lenniük.

A cári Oroszországban, amely minden tekintetben elmaradott ország volt, olyan körülmények alakultak ki, amelyek közepette a kapitalista magántulajdon nemcsak képtelennek bizonyult a gyors ipari átalakulásra, hanem éppen sőt az akadály is lett. Ennek a tulajdonformának olyan országban kellett volna fejlődnie, ahol még igen erős feudális viszonyok álltak fenn, és olyan világban, amelyben a fejlett országok monopóliumainak nem állt érdekében, hogy egy ilyen bőséges nyersanyagforrást és hatalmas piacot könnyen kiengedjenek a kezükből.

A cári Oroszországot történelmi múltja is késleltette az ipari forradalom végrehajtásában. Európában egyedül ebben az országban nem volt reformáció és reneszánsz, és egyedül itt nem jöttek létre a középkori európai városokhoz hasonló képződmények. S ez az elmaradott, fél-feudális, az abszolút monarchiát és a központi bürokráciát nyögő ország, ahol néhány központban hirtelen felduzzadt a proletariátus, úgyszólván egyik napról a másikra a modern kapitalista világgazdaság forgatagában és a hatalmas bankközpontok finansziális érdekeinek hálójában találta magát.

Lenin írja *Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelső foka* című könyvében, hogy Oroszországban a nagybankok tőkéjének háromnegyed része a

külföldi tőke kezében volt, Trockij *Az orosz forradalom történetében* kiemeli, hogy az ipari részvények 40%-át Oroszországban külföldiek tartották a kezükben, és a vezető iparágakban ez a százalékarány még nagyobb is volt. Jugoszláviával kapcsolatban is tudott dolog, hogy gazdaságának legfontosabb ágazataiban külföldieké volt a döntő részesedés. Ezek az adatok önmagukban nem bizonyítanak semmit. Feltárják azonban azt a ténytet, hogy az idegen tőke arra használta fel befolyását, hogy visszafogja ezen országok fejlődését, és csak mint saját nyersanyagforrását és olcsó munkaerőlelő-helyét fejlessze őket, ez pedig az ott élő népek számára gyakorlatilag azt jelentette, hogy elmaradnak, sőt visszafejlődnek.

A pártnak tehát, amelynek az volt a történelmi feladata, hogy végrehajtsa ezekben az országokban a forradalmat, befelé antikapitalistának, kifelé anti-imperialistának kellett lennie.

Belül a hazai tőke gyenge volt, jórészt a külső tőkének eszköze és függvénye. A kapitalistáké helyett egy másik osztály, a proletariátus – amely az egyre fokozottabban pauperizálódó parasztság soraiból töltődött fel – volt az, amelynek létérdeke fűződött az ipari forradalomhoz. Azok számára, akik már proletárokká lettek, a vad kizsákmányolás megszüntetése volt élet-halál kérdése, a proletarizálódó tömeg számára pedig az iparosítás. Annak a mozgalomnak, amely mindkét réteget képviselte, antikapitalistának, illetve szocialistának kellett lennie eszméiben, jelszavaiban, ígéreteiben.

Ezenkívül: a forradalmi párt nem gondolhatott komolyan arra, hogy végrehajtsa az ipari forradalmat, ha nem koncentrálja kezében az összes hazai forrásokat, elsősorban a honi kapitalistákét, akikkel szemben különben is nagy volt a tömegek elkeseredése a durva kizsákmányolás, az embertelen módszerek és a jogfosztottság miatt. Hasonló álláspontot kellett elfoglalnia a forradalmi pártnak a külföldi tőkével szemben is.

A többi pártoknak nem volt, nem is lehetett hasonló programjuk. Ezek vagy legszívesebben a stagnáló viszonyok megőrzéséhez fordultak volna vissza, vagy a legjobb esetben a fokozatos és békés fejlődést tűzték ki célul. Azok a pártok is, amelyek antikapitalisták voltak, például az oroszországi eszerek, azt szorgalmazták, hogy a társadalom térjen vissza a primitív falusi élet idilljéhez. Végso soron még a szocialista pártok, mint például az orosz mensevikek, sem mentek tovább a szabad kapitalista fejlődés útjában álló akadályok erőszakos lerombolásának követelésénél. Abból az álláspontból indultak ki, hogy elég megteremteni a fejlett kapitalizmust, hogy azután majd elvezessen az út a szocializmusig. Itt azonban másutt rejlett a probléma: a visszatérés is, a szabad kapitalista fejlődés is lehetetlen, megvalósíthatatlan volt ezekben az országokban. Sem egyik, sem a másik módon nem lehetett az adott nemzetközi és belső feltételek mellett megoldani ezen országok további fejlődésének sürgető, túlért problémáját, az ipari forradalmat.

Csak annak a pártnak lehettek kilátásai a sikerre, amely az antikapitalista forradalom és a gyors iparosítás jelszavát tűzte zászlajára. Nyilvánvaló tehát, hogy ennek a pártnak meggyőződése szerint szocialistának kellett lennie. Mivel pedig a már meglévő általános körülmények, valamint az adott (szocialista) munkásmozgalmi viszonyok között volt kénytelen tevékenykedni, ideológailag ennek a pártnak szükségszerűen arra a tanításra kellett támaszkodnia, amely egy-

részt a modern ipar szükségességét és hasznosságát, másrészt a forradalom elkerülhetetlenségét hangsúlyozta. Ez a tanítás már létezett, csak módosítani kellett: ez a marxizmus volt, mégpedig a forradalmi oldala. A forradalmi marxizmushoz, illetve az európai szocialista mozgalomhoz való kötődés a párt számára ugyanolyan természetes volt, mint amilyen elkerülhetetlen lesz később – a forradalom fejlődésével és a fejlett országok strukturális változásaival párhuzamosan –, hogy eltávolodjon az egyre reformistább európai szocializmustól.

Az óriási áldozatokkal és értelmetlenül kegyetlen erőszakkal járó elkerülhetetlen forradalom és a gyors iparosítás nemcsak a földi paradicsom megteremtésének az ígérését, hanem az abban való hitet is megkövetelte. A forradalom, illetve az iparosítás zászlóvivői a már meglévő (marxista és szocialista) eszmei alapokról indultak el, de mint mások, ők is a legkisebb ellenállás mentén haladnak előre, és a gyakorlatukban sokszor módosítják, sőt visszajára fordítják az eszméket. Képtelenek azonban arra, hogy valaha is teljesen megsza-
baduljanak tőlük.

Az orosz kommunistáknak (bolsevikoknak) a győzelméhez vajmi kevés köze van annak, hogy nézeteik mennyire álltak a tudományosság fokán. Ha tudományosságnak kell tekinteni a fejlődés tendenciáinak felismerését, amelyek kétségtelenül a forradalom és az iparosítás irányába mutattak, akkor mondhatjuk, hogy a bolsevik párté volt a legtudományosabb program. Ugyanezt azonban minden más pártra el lehetne mondani, amely észreveszi a fejlődési tendenciákat.

A kapitalizmus és a kapitalista viszonyok megfelelő és az adott fokon megkerülhetetlen formák voltak, csakúgy, mint bármelyik társadalmi formáció, amelynek révén a társadalomnak a termelés kiterjesztésére irányuló törekvései és immanens szükségletei kifejezésre jutottak. Oroszországban a kapitalizmus akadály volt e törekvés megvalósításának az útján, míg Nagy-Britanniában a 19. század első felében egyenesen előfeltétel. A brit nagyiparosnak a parasztokat kellett eltipornia egy magasabb szintű termeléshez vezető úton, Oroszországban pedig magának a nagyiparosnak, azaz a burzsoának kellett az ipari forradalom áldozatává válnia. A szereplők és a formák különbözőek voltak, de itt is, ott is ugyanaz a törvény érvényesült.

A szocializmus mint jelszó és mint ígélet, mint hit és rajongás, tulajdonképpen pedig mint a hatalomnak és tulajdonnak egy különleges formája, amely lehetővé teszi az ipari forradalmat, illetve a termelés kiterjesztését és tökéletesítését az adott fokon és az adott körülmények között – ugyanúgy, miként a kapitalizmus (lásd fentebb), megkerülhetetlen forma volt.

A múltban minden forradalom csak azután tört ki, hogy az új gazdasági, illetve társadalmi viszonyok már domináns szerephez jutottak, és már csak a régi politikai rendszer állt a további fejlődés útjában.

Azok közül a forradalmak közül egyik sem szándékozott mást elérni, mint hogy lerombolja a régi politikai formákat, és megtisztítsa az utat a – már a régi társadalomban éretté vált – új társadalmi erők és viszonyok előtt. Ahol pedig a forradalmárok valami másra is igényt tartottak, pl. hogy erőszakkal építsék ki a gazdasági és társadalmi viszonyokat (ahogyan a Robespierre és a

Saint Just vezette jakobinusok tették), ott eleve bukásra voltak ítélve, és egykettőre félretették őket.

A múlt forradalmaiban az erőszak elsősorban mint következmény jelentkezett, mint az új, a már domináns gazdasági és társadalmi erők–viszonyok eszköze, és ha a forradalom során olykor túl is lépte ezeket a kereteket, végső soron tényleges és lehetséges feladatára kellett korlátozódnia. A terror és zsarnokság ugyan ezekben is elkerülhetetlen volt, de kizárólag csak átmeneti jelenség lehetett.

Minden úgynevezett polgári forradalomnak – akár alulról, azaz a néptömegek részvételével indult, mint pl. Franciaországban, akár felülről, vagyis a kormány kezdeményezéséből, mint a bismarcki Németországban –, magasabb okokból is, de saját, belső okai folytán is, végül politikai demokráciába kellett torkollnia. Ez érthető is: feladatuk ugyanis főképpen abban állt, hogy lerombolják a régi zsarnoki politikai rendszert, és lehetővé tegyék, hogy a már érett gazdasági és egyéb szükségleteknek, illetve a szabad árutermelésnek megfelelő politikai viszonyok kiépüljenek.

Napjaink – kommunista – forradalmaival egészen más a helyzet.

Ezekre a forradalmakra nem azért került sor, mert az új – mondjuk, szocialista – viszonyok már érettek lettek volna a gazdaságban, vagyis hogy a kapitalizmus már túlhaladta volna önmagát, hanem ellenkezőleg, azért, mert a kapitalizmus fejletlen volt, nem volt képes rá, hogy végrehajtsa az ország ipari átalakítását.

Franciaországban a kapitalizmus már dominált a gazdaságban, a társadalmi viszonyokban, sőt, a többség tudatában is, még mielőtt kitört volna a forradalom. Kétség sem fér hozzá, hogy a szocializmussal kapcsolatban Oroszországban, Kínában vagy Jugoszláviában nem volt hasonló a helyzet.

Ezzel a ténnyel egyébként a forradalom vezetői maguk is tisztában voltak. Lenin 1918. március 7-én, még a forradalom idején, így beszélt az orosz kommunista párt kongresszusán:

„... A polgári és szocialista forradalom között az az egyik legalapvetőbb különbség, hogy a feudalizmusból kinövő polgári forradalom számára még a régi rend szárnyai alatt fokozatosan megteremtődnek az új gazdasági szervezetek, amelyek fokozatosan felváltják a feudális társadalom minden pozícióját. Ennek a feladatnak a végrehajtásával minden polgári forradalom teljesíti mindazt, ami tőle elvárható: meggyorsítja a kapitalizmus fejlődését.

A szocialista forradalom egészen más helyzetben van. Minél elmaradottabb az ország, amelynek a történelem cikcakkjai következtében el kellett kezdenie a szocialista forradalmat, annál nehezebb számára az átmenet a régi kapitalista viszonyoktól az új, szocialista viszonyokhoz.

A szocialista és a polgári forradalom között éppen abban áll a különbség, hogy az utóbbi esetében a kapitalista viszonyok keretei készen állnak, a szovjethatalom pedig (a proletárhatalom) nem kap készen ilyen viszonyokat, ha eltekintünk most a kapitalizmus legfejlettebb formáitól, amelyek tulajdonképpen csak egy-két kiemelkedő üzemet öleltek fel, a mezőgazdaságot pedig alig érintették.”

Lenint idéztem, de idézhettem volna a kommunista forradalmak bármely vezetőjét, akár számos más szerzőt annak a ténynek a bizonyítására, hogy az új

társadalom számára nem álltak „készen” a viszonyok, hanem még csak ezután kell valakinek, ebben az esetben a „szovejthatalomnak” kiépítenie őket.

Egyébként vajon miért kellene annyi győzködés, beszéd és erősködés – amelyre a hatalomra került kommunisták igen sok időt és teret fordítanak – a „szocializmus építése” körül, ha az új (mondjuk szocialista) viszonyok valóban érettek lettek volna abban az országban, ahol győzhetett a kommunista forradalom? Ezzel elérkeztünk egy, amint látni fogjuk, látszólagos ellentmondáshoz: ha a feltételek nem voltak érettek egy új társadalom megteremtéséhez, minek kellett akkor a forradalom? És hogyan jöhetett létre? Hogyan tudott megkapaszkodni, annak ellenére, hogy az új társadalmi viszonyokat még nem készítette elő a régi társadalom?

Eddig még egyetlen forradalom, egyetlen párt sem tűzött maga elé olyan feladatot, hogy társadalmi viszonyokat, illetve új társadalmat építsen. A kommunista forradalmaknak pedig éppen ez volt elsődleges céljuk.

A kommunista vezetők, bár nem ismerik jobban a társadalomban uralkodó törvényeket, mint mások, rájöttek, hogy abban az országban, ahol a forradalmuk lehetséges, az iparosítás is lehetséges, illetve a társadalom átalakítása, nagyjából az ő ideológiai hipotéziseikkel összhangban. A gyakorlat – a forradalom győzelme „éretlen körülmények” között – igazolta őket. A „szocialista építés” hasonlóképpen. Ez persze azt az illúziót erősíthette bennük, hogy ismerik a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit. Egy azonban kétségtelen tény: olyan helyzetbe kerültek, hogy – fogalmazzunk így – felvázolhattak egy új társadalmat, és elkezdhették felépítését. Itt-ott ugyan korrigálva és el-elhagyva bizonyos dolgokat, de azért a vázlataikhoz is tartva magukat.

Az iparosítás, mint a társadalom elkerülhetetlen, törvényszerű szükséglete és a végrehajtásának kommunista módja egymásra talált a kommunista forradalmak országaiban.

Bár a két dolog együtt és párhuzamosan fejlődött, egyik sem valósulhatott meg egyik napról a másikra, hanem csak hosszabb időszak alatt. A forradalom véghezvitele után valakinek vállalnia kellett az iparosítást is. Nyugaton ezt főleg a zsarnoki politikai béklyóktól megszabadított gazdasági erőik végezték el – a kapitalizmus. A kommunista forradalom országaiban nem voltak hasonló erőik, szerepüket a forradalom szerveinek kellett átvenniük – az új hatalomnak, illetve a forradalmi pártnak.

A korábbi forradalmakban a forradalmi erő és erőszak a gazdaság akadályává vált, mihelyt a régi rend megdőlt. A kommunista forradalmakban az erő és erőszak a forradalom továbbvitelének, sőt, a haladásnak a feltétele. A korábbi forradalmárok nyelvében az erőszak csak eszköz, szükséges rossz. A kommunisták szóhasználatában már a kultusz, a végső cél magaslatára emelkedik. A múltban az új társadalom, a társadalmat alkotó osztályok és erőik már megvoltak, mielőtt kitornt volna a forradalom. A kommunista forradalmak az elsők, amelyeknek az új társadalmat és erőit még meg kell teremteniük.

Amiképp amott, nyugaton a forradalmaknak végül minden „tévelygés” és „visszakozás” után törvényszerűen demokráciában kellett végződnie, itt, keleten elkerülhetetlenül despotizmusba kellett torkollniuk. A forradalom lezajlása után a terror és erőszak módszere, a forradalmárok és forradalmi pártok

nyugaton feleslegessé és nevetségessé, sőt akadállyá váltak. Keleten fordított volt a helyzet.

Míg nyugaton a forradalomban kisarjadt zarnokság minden esetben csak átmeneti jelenség volt, keleten nem akart vége szakadni. És nemcsak azért, mert az ipari átalakulás sem mehetett végbe máról holnapra, ugyanis, mint később látni fogjuk, még jóval a végrehajtása után is folytatódik.

Ezen alapvető különbségek mellett azonban még más, nagyon fontos eltérések is vannak a kommunista és a korábbi forradalmak között.

Bár a feltételek érettek voltak mind a gazdaságban, mint a társadalomban, a korábbi forradalmak kitöréséhez is szükség volt bizonyos körülmények kedvező alakulására. A tudomány nagyrészt feltárta már, milyen általános feltételek szükségesek egy forradalom kitöréséhez és győzelméhez. Hangsúlyozni kell azonban, hogy minden forradalomnak, ezeken a bizonyos általános feltételeken kívül, megvannak a maga sajátosságai, amelyek felderítése és megoldása nélkül a forradalom éppúgy (miként az általános feltételek nélkül) nem jöhetne létre.

A múlt forradalmainak – legalábbis a nagyobbaknak – a kitöréséhez azonban a háború, pontosabban a nemzeti összeomlás, az addigi államszervezet felbomlása nem volt szükséges feltétel. A kommunista forradalmak győzelméhez – eleddig – éppen ez kellett. Ez még Kínára is érvényes: igaz ugyan, hogy ott a forradalom a japán támadás előtt kezdődött, de egy egész évtizedig elhúzódott, és csak a háború végén terjedt ki, majd ért véget győzedelmesen. Az 1936-os spanyol forradalom, amely kivétel lehetne, egyrészt már nem tudott tiszta kommunista forradalommá válni, másrészt nem is győzött.

Annak okát, hogy a kommunista forradalom számára miért volt szükséges a háború, illetve az államgépezet előzetes szétesése, ugyanúgy a már hangsúlyozott tényben kell keresnünk: sem a gazdaságban, sem a társadalomban nem voltak érettek a forradalom feltételei. Egy, az addigi uralkodó körök és társadalmi rendszer számára sikertelen háború és az egész korábbi rendszer, különösen az államapparátus rendkívül mély háborús megrázkódtatása kell ahhoz, hogy egy kisszámú, de jól szervezett és fegyelmezett csoport a kezébe ragadja a hatalmat.

Az októberi forradalom idején a kommunista pártnak körülbelül nyolcvanezer tagja volt. A jugoszláv kommunista párt 1941-ben tízezres taglétszámmal kezdte a felkelést. Magától értetődik, hogy a hatalom megragadásához szükség van a nép legalább egy részének támogatására és tevékenységére is, de a forradalmat végrehajtó és a hatalmat megragadó párt minden esetben kis létszámú, és ezért egyedül csak a kivételesen kedvező körülményekben bízhat.

Egy ilyen párt egyébként nem is lehet nagy létszámú, amíg a hatalmat nem állandósítja.

Ilyen hatalmas feladatnak a végrehajtása – amelyet egy társadalmi rend lebontása és egy új társadalom felépítése jelent akkor, amikor arra sem a gazdaságban, sem a társadalomban nincsenek megérve a feltételek – oly mértékben irreálisnak tűnik, hogy csak kevés embert vonz, és csakis azokat, akik fanatikusan hisznek abban, hogy a feladat végrehajtható.

Különleges körülmények és különleges párt: ezek tehát a kommunista forradalmak fő jellegzetességei.

Minden forradalomnak – mint minden háborúnak is – a véghezvitele megkívánja az összes erők centralizálását. Mathiez szavai szerint a francia forradalom volt az első, amelyben „egy nép minden háborús eszköze: ember, élelem, áru – a kormány rendelkezésére állt”. Ennek még inkább így kell lennie egy „éretlen” kommunista forradalomban: a párt kezébe kerül nemcsak minden anyagi, hanem minden szellemi eszköz is, és maga a párt is a végletekig centralizált – politikailag és szervezetenként egyaránt. Csak politikailag egységes, a centrum körül szilárdan tömörülő, homogén ideológiai platformú kommunista pártok hajthatják végre a forradalmat.

Az összes erő és eszköz centralizálása, hasonlóképpen a forradalmi pártok kisebb-nagyobb mértékű politikai egysége minden sikeres forradalomnak feltétele, a kommunista forradalomnak pedig különösen, már csak azért is, mert a kommunista pártok kezdettől fogva kizárnak minden más önálló politikai csoportot vagy pártot, mint szövetségest, és maguktól a kommunistáktól is megkövetelik minden tekintetben az azonosságot; a gyakorlati politika, a filozófiai program, sőt az erkölcs terén is. Az a tény, hogy a baloldali eszerek részt vettek az októberi forradalomban, Kínában és Jugoszláviában pedig más pártok csoportjai is együttműködtek a kommunistákkal, nem cáfolja, hanem megerősíti a fenti tételt; ezek a csoportok csak a kommunista párt segítői voltak, és csak a harc egy bizonyos fázisáig, azután szétszórták őket, vagy maguk feloszlatták magukat, esetleg beolvadtak. A baloldali eszereket szétszórták a bolsevikok, amint azok önállóan fel akartak lépni, Jugoszláviában és Kínában pedig azok a nem kommunista csoportok, amelyek támogatták a forradalmat, gyakorlatilag jó előre lemondtak minden politikai tevékenységről.

A korábbi forradalmakat azonban nemcsak egy politikai csoport hajtotta végre. A forradalom során egyes csoportok kiszorították és igyekeztek megsemmisíteni egymást, de egészében véve a forradalom nemcsak egyikük műve volt, és nem is fejeződhetett be egyetlen párt hosszú távú uralmával. Franciaországban a jakobinusoknak csak rövid időn keresztül sikerült fenntartaniuk diktatúrájukat. Napóleon diktatúrája, amely a forradalomból nőtt ki, egyben a forradalom végét és a nagypolgárság uralmának kezdetét is jelentette. Mindenesetre, ha a korábbi forradalmakban döntő szerepet játszott is egy-egy párt, a többi azért nem mondott le önállóságáról, és ha előfordult is, hogy betiltották és feloszlatták őket, ez csak rövid időre lehetett így. Mindig megjelentek újra, mert megsemmisíteni egy pártot nem lehet. Ilyesmi egyedül korunk kommunista forradalmaiban, és az őket követő időszakokban lehetséges. Még a párizsi kommün is – amelyet a kommunisták forradalmuk és államuk előfutárának tekintenek – többpárti forradalom volt.

Ha játszott is egy-egy párt főszerepet, vagy akár döntő szerepet a forradalom bizonyos fázisában, egyik sem volt közülük ideológiailag vagy szervezetenként oly mértékben centralizált, mint a kommunista párt. Sem azt angol forradalom puritánjai, sem a francia jakobinusok nem vallottak kötelezően azonos filozófiai és ideológiai nézeteket, pedig az előbbieket egy vallási szektához tartoztak. Szervezeti szempontból a jakobinus mozgalom klubok szövetsége volt, a puritán még az sem. Csak a modern kori kommunista forradalmak dobták a felszínre az ideológiailag és szervezetenként kötelezően monolit pártokat.

Egy dolog mindenesetre tény: a polgárháború és a külső intervenció befejeztével minden korábbi forradalomban megszűnt a forradalmi módszerek és pártok szükségessége is, ezeknek el is kellett tűnniük. A kommunista forradalom után azonban, éppen ellenkezőleg, a kommunisták folytatják a forradalomban alkalmazott módszereket és formákat, pártjuk pedig csak akkor ér el igazán a legteljesebb centralizmushoz és az ideológiai kizárólagossághoz.

Lenin ezt kifejezetten hangsúlyozta már a forradalom idején (*A Komin-ternbe való felvétel feltételeiben*):

„A kiélezett polgárháború mostani szakaszában a kommunista párt csak abban az esetben töltheti be szerepét, ha a legnagyobb fokú centralizmus alapján szerveződik, ha olyan vasfegyelem uralkodik soraiban, amely a katonai fegyelem határait súrolja, és ha a párt központja hatalommal bíró, autoritatív szerv, amelynek a párt minden tagjának általános bizalmából széles körű felhatalmazása van.”

Sztálin ehhez hozzátette (*A leninizmus alapjaiban*):

„Így áll a dolog a párton belüli fegyelemmel a diktatúra kivívását megelőző viszonyok között.”

„Ugyanez áll a párton belüli fegyelemre, de még nagyobb mértékben a diktatúra kivívása után.”

A forradalmi légkör és az éberség, az ideológiai egység erőltetése, a politikai és eszmei kizárólagosság, a politikai és egyéb szempontú centralizmus nem szűnik meg a hatalom megragadása után. Ellenkezőleg: mindezek fokozódnak.

A módszerbeli merevség, a kizárólagosság az eszmék terén, a hatalmi monopólium a korábbi forradalmakban többé-kevésbé csak addig tartott, ameddig maga a forradalom. A kommunista forradalomban mintha a forradalom csak első felvonása volna egy csoport zsarnoki és totalitárius uralmának, amelyről nehéz megjósolni, meddig tart, és mikor lesz vége.

A korábbi forradalmakban, még a francia forradalmi terror idején is, legalább felületesen ügyeltek arra, hogy a tényleges ellenséget eliminálják, és nem azokat, akik majd ellenségekké válhatnak. Elvértve fordul csak elő a történelem során bizonyos szociális vagy ideológiai csoportok irtása és üldözése, kivéve a középkori vallásháborúkat. A kommunisták az elméletből és a gyakorlatból is tudják, hogy minden más osztállyal és ideológiával összeütközésben állnak, és eszerint is viselkednek. Nemcsak a valódi, az aktív ellenség ellen harcolnak, hanem a lehetséges ellenség ellen is. A balti államokban egyik napról a másikra ezerszám tettek el láb alól embereket olyan listák alapján, amelyeket korábbi eszmei és politikai hovatartozás szerint állítottak össze. Hasonló jellegű akció volt az a közismert mészárlás, amelynek során néhány ezer lengyel tisztet végeztek ki a Katyini erdőben. A kommunizmusban, még azután is, hogy a forradalom réges-régen véget ért, folytatódik a terror és elnyomás módszere, amelynek formái kifinomultabbak, méretei időnként még nagyobbak is, mint magában a forradalomban (pl. a kulákok likvidálása). A forradalom után erősödik az eszmei kizárólagosság és türelmetlenség. Az uralkodó párt, még akkor is, amikor kénytelen csökkenteni, vagy abban a helyzetben van, hogy csökkentheti a fizikai elnyomást, arra törekszik, hogy az előírt ideológiának, a marxizmus–leninizmusnak az uralmát erősítse.

A korábbi, különösen az úgynevezett polgári forradalmak nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a forradalmi terror végeztével azonnal megerősítsék az egyéni szabadságjogokat. Még a forradalmárok is rendkívül fontosnak tartották, hogy a lakosság jogi helyzetének biztosítékai legyenek. Minden ilyen forradalomnak elkerülhetetlenül a független bíráskodás létrejötte lett a végeredménye. A szovjetunióbeli kommunista rezsim, a többi kommunista országhoz hasonlóan, még fennállásának negyven éve után is távol van bármilyen ilyesmitől.

A korábbi forradalmakról elmondható, hogy végső eredményük az állampolgároknak nagyobb jogbiztonsága és több joga lett, a kommunista forradalomról azonban nem.

Végül van még egy jókora különbség a korábbi forradalmak és a modernkori kommunista forradalmak között.

Minden korábbi forradalom, különösen azok a bizonyos nagyok, munkásrétegek harcának eredménye. A végső eredmények azonban egy másik osztály ölébe hulltak; annak az osztálynak az ölébe, amelynek szellemi vezetésével és gyakran szervezésével ezek a forradalmak végbementek. A parasztiok és sanszultok harcának gyümölcseit Franciaországban jórészt a nagypolgárság aratta le, amelynek a nevében a forradalom lezajlott. Néptömegek a kommunista forradalmakban is részt vesznek, az eredmények azonban ebben az esetben sem lesznek az övék, hanem – a bürokráciáéi. A bürokrácia azonban nem más, mint a párt, amely végrehajtotta a forradalmat. A kommunista forradalmakban nem semmisítik meg azokat a mozgalmakat, amelyek a forradalmakat kivívták. Ez a forradalom is „felfalja saját gyerekeiket”, de nem mindet.

A kommunista forradalom végeztével azonban elkerülhetetlenül megkezdődik a kemény és alattomos leszámolás a különböző áramlatok és frakciók között, amelyeknek a további utat illetően különbözik a véleményük. A kölcsönös vádaskodások mindig annak dogmatikus bizonyítgatása körül forognak, hogy „objektív” vagy „szubjektív” ki a nagyobb ellenforradalmár, illetve ki a honi vagy külső „kapitalizmus” ügynöke. Függetlenül azonban attól, milyen módon dőlnek el ezek a viták, végül is mindig az az áramlat kerül ki győztesen, amely a legkövetkezetesebben és a leghatározottabban képviseli a kommunista módra – azaz a termelés feletti totális pártmonopólium, illetve állami szervek monopóliuma alapján – megvalósítandó iparosítást. Saját gyermekei közül a kommunista forradalom semmiképpen sem falja fel azokat, akikre szüksége lesz a továbbiak során az iparosítás végrehajtásánál. Rendszerint azokat a forradalmárokat szokták likvidálni, akik a forradalom eszméjét és jelszavait szó szerint vették, és naivan hittek megvalósításukban. Az az áramlat kerül ki győztesen, amely a forradalom értelmét elsősorban abban látta, hogy a hatalom, mint a jövőbeli – természetesen meghatározott társadalmi-politikai (kommunista) alapokon történő – ipari átalakításnak az eszköze, megszilárduljon.

A kommunista forradalom az első, amelyben a forradalmárok, illetve azok, akik az egyik (a hatalombirtokló) áramlathoz tartoznak, tovább élnek, mint a forradalom és a többi harcostársaik. A korábbi forradalmakban éppen ezeknek az áramlatoknak kellett feltétlenül elbukniuk. Ez az első, a forradalmárok, illetve egyik áramlatuk hasznára megvívott forradalom. Gyümölcseit ők és a körük csoportosuló bürokrácia szedik le. Ez saját magukban és hosszú ideig

a széles tömegekben is azt az illúziót kelti, hogy ez az első forradalom, amely következetes maradt önmagához, és mint olyan, meg is valósítja mindazt, ami a zászlajára volt tűzve. Hiszen nem ugyanazok, vagy legalábbis jórészt nem ugyanazok állnak-e a forradalomban kivívott hatalom élén, akik még előtte egybekovácsolták a pártot, és az élén álltak? És nem ugyanazok-e, vagy legfeljebb csak kicsit változtak az eszmék és a jelszavak?

Azok az illúziók, amelyeket a kommunista forradalom a tényleges céljaival és lehetőségeivel kapcsolatban teremt, nem volnának sem tartósabbak, sem nagyobbak a korábbi forradalmakénál, ha emez a tulajdonviszonyokat nem új módon kezelné, illetve ha eredménye nem egy új tulajdonforma volna. A tulajdonviszonyok terén, törvényszerűen, minden korábbi forradalomban is sor került kisebb-nagyobb változásokra. Azokban a forradalmakban azonban a magántulajdon egyik formája szorította ki a másikat. Itt pedig éppenséggel nem ez a helyzet: a változás gyökeres, egy különleges (a kollektív) tulajdonforma szorítja ki a magántulajdont.

A kommunista forradalom, még lefolyása során, megsemmisíti a nagybirtokosi és kapitalista magántulajdont, vagyis azt, amely idegen munkaerőt használ. Ez rögtön azt a meggyőződést kelti, hogy nem volt üres beszéd a forradalmárok ígérete az egyenlőség és igazságosság uralmának megteremtésére. A párt, illetve az ellenőrzése alatt álló állami hatalom egyidejűleg átfogó iparosítási intézkedéseket hoz, ami szintén azt a hitet erősíti, hogy végre eljött az idő, amikor megszűnnek a nélkülözések. Igaz, megjött a zsarnokság és az erőszak is. De hát miért ne lehetne ez csak átmeneti jelenség, amíg meg nem törik a kisajátított tulajdonosok és ellenforradalmárok ellenállása, és amíg nem fejeződik be az ipari átalakulás?

Csakhogy éppen az iparosítás során bizonyos lényeges változások is történnek. Az iparosítás egy elmaradott országban, különösen ha külföldről nem segítik, hanem csak akadályozzák, az összes anyagi források teljes koncentrációját követeli. A kapitalista és nagybirtokosi tulajdon államosítása az első vagyonkoncentráció az új hatalom kezében.

Ennél azonban nincs, nem lehet megállás.

Az újonnan létrejött tulajdon, amelyet a kommunisták általában társadalminak, szocialistának, ritkábban államinak neveznek, összeütközésbe kerül a tulajdon más formáival. Az iparosítás során, amelynek terhét az új tulajdonnak kell viselnie, ez az összeütközés egyre inkább kiéleződik. Az új tulajdonforma erőszakkal kiterjed arra a tulajdonra is, amely nem használ idegen munkaerőt, illetve amelynek fenntartásában ez nem játszik jelentős szerepet; az iparosok, a munkások, a kiskereskedők és parasztok tulajdonára. A kistulajdonosoknak ez a kisajátítása zabolátlanul folyik akkor is, amikor nem indokolják semmilyen (és ilyen az esetek többsége) gazdasági okok, pl. az, hogy egyedül a tulajdonforma megváltoztatásával a nagyobb termelési hatékonyság volna a cél.

Az iparosítás során most már azoknak a rétegeknek a tulajdonát is elvesz, akik nem viseltettek ellenségesen a forradalommal szemben, sőt, segítettek is. Formálisan ennek a tulajdonnak is az állam lesz a birtokosa, az kezeli és rendelkezik vele. A magántulajdon eltűnt, vagy oly mértékben lecsökkent,

hogy szerepe jelentéktelen, teljes eltüntetése pedig az új hatalombirtokosok számára csak alkalom kérdése.

A kommunistáknak és a tömeg egy részének a tudatában ez úgy jelenik meg, mint az osztályok teljes eltüntetése és az osztály nélküli társadalom megvalósítása. És valóban, a régi forradalom előtti osztályok el is tűnnek az iparosítás és kollektívizáció befejeztével. Teljes lesz az illúzió (legalábbis a kommunisták számára), hogy ezzel együtt létrejött a megálmodott és megígért osztály nélküli társadalom – annak ellenére, hogy nyilvánvaló, a nép spontán és elemi erejű elégedetlensége nem szűnik és nem csökken a „szocializmus” előrehaladtával, hiába áztatják a kommunisták önmagukkal együtt azzal, hogy még mindig hatnak a „csökevények”, és csak „az osztályellenség” „befolyásáról” van szó.

Minden forradalom – és minden háború is – illúziókat kelt, és megvalósíthatatlan ideálok nevében folyik. A harc során ezek még valósaknak tűnnek a résztvevők számára, a végére azonban általában eltűnnek az illúziók és az ideálok is. A kommunista forradalommal más a helyzet. Az általa keltett illúziók még jóval a fegyveres harc után is tovább élnek, azoknál is, akik a forradalmat végrehajtották, és bizonyos széles rétegekben is. Az uralkodó réteg által gyakorolt erőszak, önkény, a nyílt rablások, a privilégiumaik – mindez nem elég ahhoz, hogy a nép egy részét, különösen a kommunistákat megszabadítsa a forradalom jelszavainak illúzióitól. Olyan, amilyen, „de ez mégiscsak szocializmus”; igaz, hogy kíméletlenül és nem úgy, ahogy gondoltuk, „de mégiscsak az osztály nélküli társadalom felé vezet az út”, ez a hit és remény sokáig tartja magát, még az iparosítás végbemenetele után is.

A legabszolútabb és legideálisabb ideálok, a legszebb heroizmus és leggigantikusabb erőfeszítések forradalma, a kommunista forradalom hinti el egyben a legnagyobb és legtartósabb illúziókat is.

Forradalmon, így vagy úgy, minden népnek keresztül kellett mennie. A forradalmak, bár ritkák, de elkerülhetetlenek a népek életében. Zsarnokságot szülnek, de olyan útra terelik a népeket, amelyen addig nem voltak képesek elindulni.

A kommunista forradalom egyetlen ideált sem valósít meg – nem is képes megvalósítani – azok közül, amelyek nevében végbemegy. Megnyitotta azonban Európa és Ázsia hatalmas területeit a modern civilizáció számára. Ezzel megteremtődtek egy jövőbeli szabadabb társadalom anyagi feltételei is. A kommunista forradalom a legteljesebb zsarnokságot hozta, de megteremtette a feltételeket megszüntetésére is. Ha a 19. század a nyugatot vezette a modern iparhoz, a 20. század a keletet fogja. Lenin gigantikus árnyéka egy egész évszázadra Eurázsia hatalmas tere fölé borul. Ilyen vagy olyan módon, Kína zsarnoki vagy India és Burma demokratikus formái között, de minden elmaradott ázsiai (és egyéb) nép elkerülhetetlenül az ipari forradalom felé halad. Az orosz forradalom elindította ezt a folyamatot: ebben volt és marad beláthatatlan történelmi jelentősége.

Az eddigi fejtegetések alapján úgy tűnhet, hogy a kommunista forradalmak a legnagyobb történelmi véletlenszerűségek és áztatások. Bizonyos értelemben ez így is van: egyetlen forradalomnak sem kellett ennyi kivételes körülmény, továbbá egyetlen sem ígért ilyen sokat és tartott meg ilyen keveset az ígéreteiből.

A demagógia, a kibúvókeresés, a következetlenség megjelenése elkerülhetetlen a kommunista vezetők esetében annál is inkább, mert nekik a legidősebb társadalmat és „mindenféle kizsákmányolás” megszüntetését kell megígérniük.

Mégsem lehet azt mondani, hogy a kommunisták becsapták a népet, vagyis hogy szándékosan és tudatosan valami mást tettek, mint amit ígértek. Egyszerűen arról van szó, hogy nem tudták véghezvinni, amiben ők maguk fanatikusnak hittek. Természetesen ők semmi ilyesmit nem ismernek el, még akkor sem, ha rákényszerülnek, hogy a forradalomban és egyebütt tett ígéreteikkal ellentétes gyakorlatot folytassanak. Ilyesminek az elismerése a szemükben ugyanazt jelentené, mint kimondani, hogy felesleges volt maga a forradalom. Ezzel elismernék, hogy ők maguk is fölöslegessé lettek. Ez pedig még nekik is lehetetlen, sőt nekik aztán különösképpen!

Egy társadalmi harc végeredményei sohasem olyanok, nem lehetnek olyanok, amilyennek a harcok vezetői elképzelik őket, mert a kimenetel végtelen számú megfoghatatlan körülménytől függ, melyeket az emberi ész csak részben képes előre látni, a tevékenység pedig kézben tartani. Ez különösen érvényes a forradalmakra, amelyek emberfeletti erőfeszítéseket követelnek, hirtelen és radikális átalakításokat hajtanak végre a társadalomban, szükségszerűen szülik és sugallják az abszolút hitet abban, hogy győzelmük után eljön a végső emberi boldogság és szabadság. A francia forradalmat a józan ész nevében vívták, s abban a hitben, hogy végre eljön a szabadság, egyenlőség és testvériség. Az orosz forradalom „egy tudományos világszemlélet nevében”, az osztály nélküli társadalom megteremtése érdekében zajlott. Sem az egyiket, sem a másikat nem lehetett volna azonban megvalósítani, ha a forradalmárok, és velük együtt a nép egy része, nem hitt volna – valóban eszményi – céljaiban.

A forradalom utáni lehetőségeket illetően a kommunistáknak még nagyobb illúzióik voltak, mint azoknak, akik velük tartottak. Azt, hogy az iparosítás elkerülhetetlen, tudhatták és tudták is a kommunisták, de hogy milyenek lesznek a társadalmi következményei, milyen társadalmi viszonyokat eredményez – efelől csak találgatásaik lehettek.

A hivatalos kommunista történészek, mind a Szovjetunióban, mind Jugoszláviában, úgy ábrázolják a forradalmat, mintha kizárólag a vezetőik előre eltervezett akciójának a gyümölcse volna. Pedig csak a forradalomhoz és fegyveres harchoz vezető út volt tudatos és előre elgondolt, a formák pedig az események közvetlen sodrában, a bevetésben hozott intézkedések közepette alakultak ki. Figyelemreméltó, hogy Lenin, aki mindenképpen a történelem egyik legnagyobb forradalmára, nem látta előre sem azt, hogy mikor, sem azt, hogy milyen formában fog kitörni a forradalom, mindaddig, amíg ezt a közvetlen valóság és a harc a gyakorlatban elé nem tárta. 1917 januárjában, egy hónappal a februári forradalom és csak tíz hónappal az öt hatalomra juttató októberi forradalom előtt egy, a svájci ifjúság számára tartott előadáson a következőket mondta:

„Mí, öregek, lehet, hogy nem fogjuk megérni ennek az elkövetkező forradalomnak a döntő harcait. De úgy érzem, mély meggyőződéssel fejezhetem ki a reményemet, hogy az ifjúságnak, mely Svájc és az egész világ gyönyörű szo-

cialista mozgalmában dolgozik, lesz szerencséje nemcsak harcolni, hanem győzedelmeskedni is az elkövetkezendő proletárforradalomban.”

Ezek után hogyan lehet azt állítani, hogy Lenin, vagy akárki más előre láthatta a forradalom társadalmi következményeit, illetve azokat a társadalmi viszonyokat, amelyek a hosszú és bonyolult harc során és utána születni fognak?

Ugyanakkor, bár a kommunista célok önmagukban irreálisnak bizonyultak, a kommunisták, a korábbi forradalmárokkal ellentétben, a végsőig realisták voltak annak megvalósításában, ami lehetséges volt, és amire végső soron történelmi szerepük redukálódott. Végrehajtották az ipari forradalmat, méghozzá az egyedüli lehetséges módon – a saját abszolút, totalitárius uralmuk megteremtésével.

A kommunista forradalom az első a történelemben, amelyben maguk a forradalmárok nemcsak hogy nem tűnnek el a politikai színtérről annak győzelmével, hanem – még ha forradalmi illúzióikat nem tudták is levetni – rendkívüli politikai érzékkel hozzálátnak olyan társadalmi viszonyoknak a kiépítéséhez, amelyek teljesen ellentétesek mindazzal, amiben hittek, és amit ígértek. A kommunista forradalom a későbbi, igazi szakaszában és átalakulásában magukat a forradalmárokat is átalakítja az új társadalmi berendezkedés alkotóivá és gazdáivá.

Marx konkrét jóslatai pontatlanoknak bizonyultak. Ezt még inkább el lehet mondani Lenin azon reményeiről, hogy a diktatúra segítségével majd megteremtődik a szabad, illetve osztály nélküli társadalom. Azt azonban, ami miatt a forradalom elkerülhetetlen volt – azaz a modern technológián alapuló ipari átalakítást – a forradalom elvégezte.

Az objektív törvény, mint mindig, megkerülhetetlennek és egyben – ha lehet ezt mondani – tévedhetetlennek bizonyult, míg benn az emberi tervezés és szerep legfeljebb csak részben pontos és viszonylag megbízható.

Ha kizárólag az elvont logika, nem pedig a valóság alapján vonnánk le a következtetéseket, azt mondhatnánk: mivel a kommunista forradalom – más feltételek mellett és állami hatalommal – ugyanazt végzi el, mint az ipari forradalmak, illetve a kapitalizmus nyugaton, az egész nem más, mint államkapitalista forradalom, és győzelmével államkapitalista viszonyok jönnek létre. Mindez annál is inkább igaznak látszik, mivel az új hatalom szabályoz minden politikai, munkaügyi és egyéb viszonyt, és ami a legfontosabb, elosztja a nemzeti jövedelmet, továbbá használja és elosztja a formálisan állami tulajdonná lett anyagi javakat.

A vita akörül, hogy a Szovjetunióban vagy a többi országban államkapitalista, szocialista vagy valamilyen másfajta viszonyok uralkodnak-e, dogmatikusnak tűnhet, és jelentős mértékben az is.

Mégis, alapvető fontosságú.

Még ha feltételezzük is, hogy az államkapitalizmus nem más, mint „a szocializmus előszobája”, amint ezt Lenin állította, vagyis hogy a szocializmus első szakasza, a kommunista zsarnokság alatt élő embereknek ettől egy cseppet sem lesz könnyebb. Ha legalább nagyjából pontosan sikerül megállapítani és kibogozni azoknak a társadalmi és tulajdonviszonyoknak a jellegét, amelyekhez a kommunista forradalom végső soron vezet, mégiscsak reálisabbak lesznek a kilátások arra, hogy az emberek megszabaduljanak ezektől a viszo-

nyoktól. Ha az emberek nincsenek tisztában azzal, milyen társadalmi viszonyok között élnek, illetve ha nem látják, milyen módon lehetne ezeket megváltoztatni, harcuknak nem lehet esélye a sikerre.

Ha tehát arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a kommunista forradalom, ígéretei és illúziói ellenére, tulajdonképpen államkapitalista jellegű, és államkapitalista viszonyokat hozott létre, akkor egyedül olyan lépés látszik reálisnak és jogosnak, amely a munka javítására, az államirányítás nyomásának és önkényének csökkentésére törekszik. A kommunista vezetők, bár elméletileg nem ismerik el, hogy náluk államkapitalizmusról van szó, így is cselekszenek: szüntelenül az irányítás munkáját igyekeznek javítani, harcolnak „a bürokratizmus ellen”.

Egyrészt azonban a viszonyok valójában nem államkapitalisták, másrészt nem is lehet az állami irányítás munkájának megjavításával és igazságosabbá tételével kiutat találni belőlük, sem pedig jelentősen megjavítani a rendszert.

Az állam formái, mindent felölelő szerepüket tekintve a kommunizmus társadalmi viszonyai leginkább az államkapitalista viszonyokra hasonlítanak. Az állam ilyetén szerepe alatt, amely nélkül kommunizmus nem létezhet, tulajdonképpen megbújik, és – írott törvények nélkül és ellenükre – törvényerőre emelkedik egy másfajta lényeg.

Ha meg akarjuk állapítani azoknak a viszonyoknak a természetét, amelyek még a kommunista forradalom során sarjadzanak, hogy aztán az iparosítás és kollektivizálás folyamán megszilárduljanak, közelebbről meg kell tekinteni az állam működési módját és szerepét a kommunizmus körülményei között. Egyelőre elég annyit kiemelni, hogy az államgépezet nem az az eszköz, amely a kommunizmusban ténylegesen dönt a társadalmi és tulajdonviszonyok felől, hanem csak védelmezi őket. Igaz, minden az állam nevében és előírásai alapján történik. De fölöttük és az állam minden cselekedete mögött ott áll a kommunista párt. Az sem teljes egészében azonban, hanem csak a hivatásos pártbürokrácia. Ezek egyébként ismert tények.

Végső soron ez a bürokrácia használja, kezeli és irányítja a formálisan államosított, társadalmiasított vagyont, ugyanúgy, mint az állam egész életét. Ezt a bürokráciát már csak a társadalmi szerepe is – a nemzeti jövedelem és a nemzeti javak fölötti monopolisztikus rendelkezés – bezárja egy különleges, privilegizált rétegbe. Formális szempontból és kívülről nézve a társadalmi viszonyok az államkapitalizmusra hasonlítanak. Annál is inkább, mert történelmi eredtük is erre látszik utalni: csak itt az iparosítás végrehajtása nem a kapitalisták, hanem az államgépezet segítségével zajlott. Ezt a funkciót pedig tulajdonképpen ez a privilegizált réteg végzi, az államgépezetet eszköznek (és törvényes fedeztetül) használva. Ezek is általánosan ismert tények.

Ha a tulajdon nem jelent mást – és valójában nem jelent –, mint jogot a használatra és rendelkezésre, bár ezt a jogot egy bizonyos réteg élvezi, akkor a kommunista országokban végső soron egy új tulajdonformának, azaz egy új kizsákmányoló, tulajdonosi osztálynak a keletkezését figyelhetjük meg.

Valójában a kommunisták sem cselekedtek, nem is cselekedhettek más-képp, mint előttük az összes többi uralkodó osztály és hatalombitorló: abban a hitben, hogy új és ideális társadalmat építenek, kiépítették a sajátjukat, azt, amelynek építésére képesek voltak. Ha az ideális társadalom számára, amelyet

megígérték, és amelyben hittek a forradalom folyamán, nem voltak is érettek a társadalmi viszonyok, ehhez a bizonyoshoz, az övékhez érettek voltak. Forradalmuk és társadalmuk ily módon, persze bizonyos országok számára és fejlődésüknek bizonyos szakaszán, nem véletlenszerű vagy természetellenes. Ezért tudta a társadalom – amellet, hogy kénytelen volt – elviselni a kommunista erőszakot (bármilyen kiterjedt és embertelen volt is) egy bizonyos időszakban, amíg az iparosítás tartott. Ezután azonban az erőszak nem mint valami elkerülhetetlen dolog jelenik meg, hanem kizárólag mint egy új osztály rablásainak és privilégiumainak biztosítására szolgáló módszer.

Az osztályok eltörlésének nevében végrehajtott kommunista forradalom, a korábbi forradalmakkal ellentétben, csakis egy osztály, egy új osztály teljhatalmú uralmát hozta.

Minden más csak látszat és illúzió.

Fordította: *NIKOWITZ Oszkár*